

**KÖL TİĞİN YAZITININ GÜNEYDOĞU YÜZÜNDEKİ ‘TAYGUN’
KELİMESİ HAKKINDA**

**ABOUT “TAYGUN” WORD ON THE SOUTHEASTERN SIDE OF
THE KÖL TİĞİN INSCRIPTION**

*Ferdi GÜZEL**

Özet:

Köl Tigin yazıtının güneydoğu yüzünde yer alan 𐰇𐰺𐰽 kelimesi, alanın uzmanları tarafından farklı okunan, farklı anlamlandırılan kelimelerden biridir. Kelime ‘taygun, toygun, ataygun’ gibi farklı biçimlerde okunmuş, kelimeye ‘yüksek bir unvan; taylar, gençler, çocuklar, oğullar’ gibi anlamlar verilmiştir. Kelime, Köl Tigin yazıtının güneydoğu yüzünde yer alan cümlede “oglan” kelimesinden sonra gelmektedir. Metnin bağlamına göre burada bulunması gereken kelime, Eski Türkçe atı “erkek torun” olmalıdır. Atıygun biçiminde okunması gerektiğini düşündüğümüz 𐰇𐰺𐰽 kelimesi, atı “erkek torun”, +y küçültme ve sevgi eki ile +gUn topluluk ekinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Orhun Yazıtları, Taygun.

Abstract:

The word “taygun” written on the southeastern side of the Köl Tigin inscription is one of the words that is read and interpreted differently by scholars who are experts in the field. The word is read in such forms as “taygun, toygun, ataygun” and such meanings as “a high title; foals, youths, children, sons” attributed to the word. It comes after the word “oglan” taking place in sentence on the southeastern side of the Köl Tigin inscription. Within the context, the most appropriate word should be Old Turkic “atı” which means grandson. We think that it should be read in the form of “atıygun” which consists of “atı” (grandson), +y diminutive and caritative suffix, +gUn collective suffix.

Key words: Old Turkish, Orkhon Inscriptions, Taygun.

* Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı – Bayburt guzelferdi@hotmail.com

GİRİŞ

Köl Tigin yazıtının güneydoğu yüzünde yer alan “*Igar oğlanınızda yigdi igidür ertigiz.*” cümlesinin boş bıraktığımız yerindeki **𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺** kelimesi farklı okunan, farklı anlamlandırılan kelimelerden biridir. Cümledeki **𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺** kelimesinden sonra gelen ekler konusunda görüş birliği vardır, önceki *oglan* kelimesinde de aynı biçimde yer alan eklerin okunması konusunda görüş ayrılığı yoktur. Fakat **𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺**, farklı okunup anlamlandırılmıştır.

1. KELİME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

1.1 Kelimenin Okunuşu

𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺 runik harfli kelimenin en yaygın okunuşu *taygun*'dur (Thomsen, 1993, s. 134; Orkun, 1994, s. 54; Tekin, 2008, s. 40; Ergin, 2007, Recebov ve Memmedov, 1993, s. 76; s. 30; Ölmez, 2013, s. 90; Aydın, 2015, s. 75; Şirin, 2016, s. 356; Ercilasun, 2016, s. 540).

Bazı bilim adamları ise kelimeyi *taygun* okuyup *toygun* “yüksek bir unvan” ile birleştirmişlerdir (Gabain, 2003, s. 298; Clauson, 1972, s. 568).

Radloff (1897, s. 155) ve Yazıksız (1924, s. 140) kelimeyi *toygun*, Abdurahmanov ve Rustamov, *tayagun* okumuşlardır (1982, s. 114).

Kaya ise, Orhun yazısında kelime başındaki düz-geniş ünlülerin yazılmaması kuralından hareket ederek bu kelimenin başında /a/ ünlüsünün bulunduğunu isabetli bir şekilde tahmin etmiş ve kelimeyi *ataygun* biçiminde okumuştur (1998, s. 176). Bizim çalışmamız da Kaya'nın bu isabetli tahmini temelinde şekillenmiştir.

1.2. Kelimenin Yapısı ve Anlamı

Thomsen'e göre kelime Çince *tay* “büyük” kelimesi ile Türkçe +gun “çocukluk, topluluk” ekinden oluşmaktadır (1993, s. 196). Tekin, kelimeyi *tay* “at yavrusu” köküne bağlamış, “*tay gibi evlatlar*” biçiminde açıkladığı kelimeye +gun topluluk ekinin olduğunu öne sürmüştür (2008, s. 41). Clauson'a göre kelime, Çince *tay* ve *kuan* kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş olabilir (1972, s. 568). Abdurahmanov ve Rustamov, kelimeye *tayanuvçi* (*dayanak, destekçi*) anlamını vermişlerdir. Kelimenin *taya-* fiilinden -gun eki ile türediğini düşündükleri anlaşılmaktadır (1982, s. 114).

Kaya, kelimeyi *ata+y+gun* biçiminde çözümlenmiştir. Eski Uygur Türkçesinde “yavru, evlat, çocuk”, çağdaş lehçelerin bir kısmında “baba”, Uygur Türkçesinin *Lobnor ağzında* “çocuk” anlamı ile kullanılan *atay* kelimesi, yazara göre *ata* kökünden +y küçültme eki ile kurulmuştur. Kaya, kelimenin aslında “babacık” anlamına geldiğini, “*babanın halefi, baba namzedi*” > “*evlat, çocuk*” şeklinde anlam kaymasına uğradığını öne sürmüştür (1998, s. 176-177).

Kelime için çoğunlukla “yüksek bir unvan” (Radloff, 1897, s. 155, Thomsen 1993, s. 134; Orkun, 1994, s. 54; Gabain, 2003, s. 298; Clauson, 1972, s. 568) ile “çocuklar, oğullar” (Ergin, 2007, s. 31; Tekin, 2008, s. 41; Recebov ve Memmedov, 1993, s. 83; Şirin, 2016, s. 356; Kaya, 1998, s. 177) anlamının kabul edildiği görülmektedir.

Kelimeye, Yazıksız “torun gibi bir akraba adı veya özel bir unvan sahibi” (1924, s. 140), Ölmez (2013, s. 103) ve Aydın (2015, s. 75) “gençler”, Abdurahmanov ve Rustamov ise “dayanak, destekçi” anlamlarını vermişlerdir (1982, s. 114). Ercilasun, başta kelimeye “torun” karşılığını vermiş (1985, s. 74), daha sonra kelime için “delikanlılar (?)” karşılığını kullanmıştır (2016, s. 541).

2. DEĞERLENDİRME

Diğer okuma ve anlamlandırmaların niçin kabul edilemeyeceği hakkında Kaya (1998, s. 174-175) detaylı ve doyurucu bir açıklama yaptığı için diğer görüşlere temas etmeyecek, sadece Kaya’nın görüşünü ele alacağız.

Orhun yazısında kelime başındaki düz-geniş ünlülerin yazılmadığı ve Eski Uygur Türkçesinde *atay* “küçük, genç; aziz, sevgili; çocuk, yavru, hayvan yavrusu” (Röhrborn, 1977, s. 258-259; Kaya, 1998, s. 176) kelimesinin varlığı bilindiğine göre *ᠠᠲᠠᠶ*, Kaya’nın düşündüğü gibi *ataygun* okunabilir. Fakat *atay* “yavru, çocuk” ile *ata* “baba” arasında kesin bir ilgi kurmak güçtür. “Baba” anlamına gelen *ata* kelimesinin anlam kayması yoluyla “yavru” özellikle de “hayvan yavrusu” anlamını kazanması semantik olarak izah edilmesi güç bir durumdur. Türkçede hayvan yavrusu adlarının zaman içinde insan yavrusu için de kullanılmasının pek çok örneği vardır. Fakat akrabalık adlarının hayvan yavrusu için de kullanıldığını gösteren bir örnek bildiğimiz kadarıyla yoktur.

Bazı bilim adamları Eski Uygur Türkçesindeki *atay* ile çağdaş lehçelerin bir kısmında görülen *atay* ~ *aday* kelimelerini *ata* ile değil *ati* “yeğen, torun” ile ilişkilendirmiştir (Räsänen, 1969, s. 31; Starostin vd., 2003, s. 317-318). Bize göre Eski Türkçede hem *ati* hem de *atay* var olduğu ve kelimelerin ikinci ünlüleri farklılık gösterdiği için iki kelime arasındaki ilgi de açıklanmaya muhtaçtır.

Kaya, ET’de “ogul atay” biçiminde bir ikileme olduğunu düşünmektedir (1998, s. 177). Eğer Türkçede “çoluk çocuk” gibi “ogul atay” şeklinde bir ikileme olsaydı Kaya’nın *ataygun* okuyuşu benimsenebilirdi. Fakat hiçbir kaynakta böyle bir ikileme tespit edilmemiştir.

3. ÖNERİ

Kelimenin geçtiği bağlamı dikkate alarak “Değerli oğullarınızdan daha iyi beslerdiniz.” cümlesinde biz de Yazıksız ve Kaya gibi *oğul*

kelimesinden sonra bir akrabalık adının gelmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bize göre bu akrabalık adı, *atı* "erkek torun, erkek yeğen" olmalıdır. Buradaki kelime de *toygun*, *taygun* veya *ataygun* değil, *atıygun* biçiminde okunmalıdır.

Orhun yazısında ilk hecedeki düz-geniş ünlülerin ve ilk hece dışındaki düz-dar ünlülerin genellikle gösterilmediği (Tekin, 2016, s. 29, 34) dikkate alınacak olursa 𐰽𐰺𐰇 , *atıygun* da okunabilir. *Atı* kelimesi, Orhun yazıtlarında birkaç yerde 𐰽𐰺 biçiminde geçmektedir (Şirin, 2016, s. 348). Fakat Suci yazıtında kelimenin ikinci ünlüsü de gösterilmemiştir: 𐰽𐰺𐰇 (*a*)*t*(*i*)*m*(*i*)*n* (S 8). Okunuşu oldukça problemlili yazıtlar arasında yer alan Talas 3, Talas 12, Talas 14'te de kelimenin ikinci ünlüsü yazılmamıştır: 𐰽𐰺𐰇 (*a*)*t*(*i*)*sı* (Alimov, 2016, s. 321, 331, 333).

Orhun yazısında, kelime içindeki düz-dar ünlülerin yazımı konusunda tutarlılık yoktur. Mesela Orhun yazıtlarında, *atı* gibi düz-geniş ünlü, ünsüz, düz-dar ünlüden oluşan *eçi* kelimesinin ikinci ünlüsü bazı yerlerde gösterilmiş (KT-D 5, KT-D 31, BK-D 6, BK-D 18...) bazı yerlerde gösterilmemiştir (KT-D 17, KT-D 24, BK-D 15, BK-K 9...) (Şirin, 2016, s. 348). Eski Türk yazıtlarında gerek *atı*'nın gerekse *atı* ile benzer ses yapısına sahip diğer kelimelerin ikinci hecesindeki düz-dar ünlülerin bazen gösterilmemiş olması, 𐰽𐰺𐰇 kelimesinin *atıygun* okunabileceğini ortaya koymaktadır.

Atıygun kelimesi, *atı+y+gun* biçimbirimlerinden oluşmaktadır. *Atı* "torun, yeğen" kelimesinin üstüne gelen ekler, Orhun yazıtlarındaki *iniyün* (bk. Yıldırım, 2016) kelimesinde de bulunmaktadır. Sertkaya, *iniyün* kelimesindeki +y ekinin "küçültme, derecelendirme" fonksiyonu taşıyan bir ek olduğunu belirtmiş, *atay*, *ağay*, *tağay*, *anay* kelimelerinde de bu ekin olduğunu vurgulamıştır (2008, s. 152-153). Tarihî ve çağdaş lehçelerde ekin derecelendirme işlevi taşıdığını gösteren bir örnek yoktur. Ek, küçültme işlevinin yanı sıra sevgi ve hitap işleviyle de kullanılmaktadır (bk. Räsänen, 1957, s. 99; Yoldaşev, 2012, s. 441-446). +gUn ise topluluk işlevi taşıyan bir ektir (Tekin, 2016, s. 97).

Atı, Eski Türkçede "erkek yeğen (erkek kardeşin oğlu), erkek torun (erkek evladın oğlu)" anlamlarını taşımaktadır (Clauson, 1972, s. 40; Starostin vd., 2003, s. 317-318; Song, 1999, s. 206-207). Kelime, "küçük çocuk, erkek torun" anlamı ile günümüz Türk lehçelerinden Sarı Uygur Türkçesinde yaşamaktadır (Clauson, 1972, s. 40; Song, 1999, s. 207). Starostin vd., Uygur Türkçesinin Lobnor diyalektindeki *atay* "çocuk" kelimesi ile Hakas Türkçesindeki *aday* "köpek" kelimesini de *atı* ile ilgili görmüşlerdir (2003, s. 317-318). Isparta ağzında tespit edilen *adı* "küçük çocuk" da, *atı*'nın bir varyantı olabilir (DS, s. 65, Aydın, 2007, s. 151).

Atı, “erkek yeğen” anlamıyla, Orhun yazıtlarında birkaç yerde geçmektedir (Şirin, 2016, s. 348):

* *bu bitig bitigme atısı yollug tigin bitidim* (KT G13).

* *bunca bitig bitigme köl tigin atısı yollug tigin bitidim* (KT GD).

* *bunca barkıg bedizig ozug ... kagan atısı yollug tigin men ay artukı tört kün olurup bitidim bedizetim yaratdım* (BK GB).

Orhun yazıtlarının yazıcısı olan ve yazıtlarda kendisini Kül Tigin’in ve Bilge Kağan’ın “*atı*”sı (bk. Clauson, 1972, s. 40) olarak tanımlayan Yollug Tigin’in kimliği bugüne kadar aydınlatılamamıştır. Köl ve Bilge’nin erkek kardeşinin oğlu, Köl ve Bilge’nin kız kardeşinin oğlu, Bilge Kağan’ın oğlu, Kapgan Kağan’ın oğlu olabileceği yolunda görüşler vardır (bk. Gömeç, 1997, s. 88; Aydın, 2007, s. 150-152).

Orhun yazıtlarında, Köl Tigin ve Bilge Kağan’ın erkek kardeşleri olduğuna dair bir bilgi yer almasa da, Çin yıllıklarında Bilge Kağan’ın oğlu Tengri Kağan’ın tahta geçtiğinde iki amcasını şad unvanıyla batıyı ve doğuyu idare etmek üzere görevlendirdiği bilgisi yer almaktadır. Bu da Köl ve Bilge’nin öz veya üvey iki erkek kardeşi daha olduğunu göstermektedir (Gömeç, 1997, s. 88; Taşağıl, 2004, s. 56; Osawa, 2011, s. 620). Yollug Tigin’in bu iki kardeşten birinin oğlu olması mümkündür.

Atı kelimesi, Ongin, Suci ve Talas yazıtlarında da geçmektedir. Orhun yazıtları dışındaki yazıtlarda kelimenin “erkek torun” anlamı ile kullanılması daha yaygındır:

**beş yetmiş eçim atım...* (O 4). (Orkun, 1994, s. 128; Malov, 1959, s. 9; Erdal, 2011, s. 365; Ölmez, 2013, s. 209; Aydın, 2015, s. 137; Şirin, 2016, s. 644; Recebov ve Memmedov, 1993, s. 53).

**yegenimin atımın körtüm* (S 8). (Orkun 1994, s. 157; Tekin, 2016, s. 209; Sertkaya, 2001, s. 310; Ölmez, 2013, s. 209; Şirin, 2016, s. 650).

**inal ağuş atısı* (T-10 2). (Alimov, 2016, s. 329; Amanjolov, 2006, s. 66; Recebov ve Memmedov, 1993, s. 343).

**oğlın beg atısı kalmış* (T-3 2). (Alimov, 2016, s. 321).¹

Atı kelimesinin Eski Türkçede hem “erkek torun” hem de “erkek yeğen” anlamına geldiği görülmektedir. “*Igar oğlanınızda atıygununuzda yigdi igidür ertigiz.*” biçiminde okunması gerektiğini düşündüğümüz

¹ Orhun yazıtlarında kelimenin okunuşu konusunda görüş birliği vardır. Fakat bazı yazıtlarda bu kelimenin okunuşu problemlidir: Ongin yazıtında *beş yetmiş eçim atım...* olarak okunan bölüm bazı bilim adamları tarafından farklı okunmuştur (Clauson, 2017, s. 31; Tekin, 2016, s. 203; Abdurahmanov ve Rustamov, 1982, s. 142). Alimov’un *oğlın beg atısı kalmış...* (2016, s. 321) biçiminde okuduğu Talas 3’teki bölüm, Orkun (1994, s. 327) ve Malov (1951, s. 73) tarafından farklı okunmuştur. İki bilginin okuyuşunda da *atı* kelimesi geçmemektedir.

ifadedeki *atıygun*'un "erkek torunlar" anlamı da "erkek yeğenler" anlamı da bağlama uygun düşmektedir. *Atıygun* için her iki anlam da kastedilmiş olabilir.

Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının büyük bir kısmı Bilge Kağan'ın ağzından yazıya geçirilmiş olsa da yazıtların bazı yerlerindeki ifadeler Bilge Kağan'a ait değildir. *Atıygun* kelimesinin geçtiği KT GD yüzündeki ifadelerin Yollug Tigin'e ait olduğu bilinmektedir (Tekin, 2006, s.8; Ercilasun, 2016, s. 400). Metnin yazıcısı olan Yollug Tigin, Köl Tigin'in *atı* (*yeğen*)'sı olduğu için *atıygun*'un, "erkek yeğenler" anlamında kullanılmış olması güçlü bir ihtimaldir. Fakat Yollug Tigin'in kimliği tam olarak belirlenememiş olduğu için bu görüşe ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Kanaatimize göre, "*Igar oğlanınızda atıygununuzda yigdi igidür ertigiz.*" cümlesinde, *oğul*'dan sonra *erkek torun*'un gelmesi, soyun devamlılığını ve hiyerarşiyi vurguladığı için, kelimenin "erkek torun" anlamı bağlama daha uygun düşmektedir.

4. SONUÇ

𐰽𐰺𐰍𐰏 kelimesi *taygun*, *ataygun* ve *atıygun* biçimlerinde okunabilir. Anlam göz önünde bulundurulduğunda en uygun kelime *atıygun* kelimesidir. Çünkü *oğul* kelimesinden sonra *erkek torun* anlamını taşıyan bir kelimenin gelmesi bağlama tam uygun düşmektedir. Bu sebeple yazıttaki ifade "*Igar oğlanınızda atıygununuzda yigdi igidür ertigiz.*" biçiminde okunmalı, "*(Halkınızı) kıymetli oğullarınızdan, erkek torunlarınızdan daha iyi besliyordunuz.*" biçiminde anlamlandırılmalıdır.

Atıygun, kelimesi *atı* "erkek torun" kelimesine, küçültme ve sevgi ifade eden +y eki ile +gUn topluluk ekinin getirilmesi ile oluşturulmuştur.

Atıygun okunuşu, *iniygün* "kardeşlerim" okunuşunu da desteklemektedir. Her iki kelime de +y küçültme ve sevgi eki ile +gUn topluluk eki yer almaktadır.

KISALTMALAR

- KT: Köl Tigin yazıtı
- BK: Bilge Kağan yazıtı
- DS: Derleme Sözlüğü
- G: güney yüzü
- GB: güneybatı yüzü
- GD: güneydoğu yüzü
- K: kuzey yüzü
- KT: Köl Tigin yazıtı
- O: Ongin yazıtı
- S: Suci yazıtı
- T: Talas yazıtları

KAYNAKLAR

- Abdurahmanov F. ve Rustamov A. (1982). *Kadimgi Türkiy Til*. Taşkent.
- Alimov, R. (2016). Kırgızistan Yazıtları. *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Amanjolov, A. S. (2006), *Türk Filolojisi ve Yazı Tarihi*. Aktaran: Kenan Koç. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aydın, E. (2007). Eski Türk Yazıtlarının Yazılışı ve Dikilişi Üzerine. *Gazi Türkiyat*, 2007/1, 149-158.
- Aydın, E. (2015). *Orhon Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Clauson, G. (2017). Ongin Yazıtı. Çeviren: F. Yelda Şahin. *TDAY-B 2011-II*. 27-42.
- Ercilasun, A. B. (1985). Bengütaş Edebiyatı. *Büyük Türk Klâsikleri I*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 56-78.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdal, M. (2011). Ongin Yazıtı. Çeviren: Semih Tezcan. 'Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu' 3. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara: HÜ Basımevi. 819-829.
- Ergin, M. (2007). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A. Von (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. Çeviren: Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları.
- Gömeç, S. (1997). *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Türksöy Yayınları.
- Kaya, C. (1998). Köl Tigin Yazıtının Güneydoğu Yüzünde Taygun mu Yoksa Ataygun mu Okunmalı? *İlmî Araştırmalar*, 6, 171-179.
- Kormuşin, İ. (2016). Yenisey Yazıtları. *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Çeviren: Risbek Alimov. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- LE, Yöng-Song (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Malov, S. (1951). *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti, teksti i issledovaniya*. Moskva-Leningrad.
- Malov, S. (1952). *Yeniseyskaya pis'mennost' Tyurkov, teksti i perevodı*. Moskva-Leningrad.
- Malov, S. (1959). *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Mongolii i Kırgızii*. Moskva-Leningrad.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Osawa T. (2011). Türk Bilge Kağan Tahta Oturduğunda Kim Tölis Şad İdi? 'Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu' 3. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara: HÜ Basımevi. 611-628.
- Ölmez, M. (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Radloff, W. (1897). *Die alttürkische Inschriften der Mongolei*. (Neue Folge). St. Petesburg.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der türksichen Sprachen*. Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XXI.

- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki: Lexika Societatis Fenno-Ugricae XVII/ 1.
- Recebov, E. ve Memmedov, Y. (1993). *Orhon-Yenisey Abideleri*. Bakı.
- Röhrborn, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch*. Sprachmaterial der vorislamischen Texte aus Zentralasien. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Sertkaya, O. F. (2001). Suuci < Sugeci / (Bel) Yazıtı Ne zaman Yazıldı? *TDAY-B* 2000, 307-312.
- Sertkaya, O. F. (1995). Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri. *TDAY-B* 1993, 67-75.
- Sertkaya, O. F. (2008). Çince 大 Tay 'Büyük' Kelimesi İle Yapılan Damla, Dayı, Teyze ve Dede Kelimeleri Üzerine. *Türk Dili*, 680, 150-159.
- Starostin, S. vd. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden-Boston: Brill.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Taşgılı, A. (2004). *Göktürkler III*. Ankara: TTK Yayınları.
- TDK, (1963-1982). *Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (1999). Hemçik-Çırgakı Yazıtı. *TDA*, 9, 5-15.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Thomsen V. (1993). *Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü İlk Bildiri Çözölmüş Orhon Yazıtları*. Çeviren: Vedat Köken. Ankara: TDK Yayınları.
- Yazıksız, N. A. (1924, H. 1340). *Orhon Abideleri*. İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Yıldırım, H. (2016). Orhun Abidelerinde Geçen 'iniyünüm' Kelimesinin Anlamı Üzerine. *Gazi Türkiyat*, 18, 111-135.
- Yoldaşev, A. A. (2012). Türk Dillerinde Sesleniş Sözcükleri. Çeviren: Bahar Güneş. *AÜ TAED*, 48, 441-446.